

HELWING

zbiorach gromadzonych przez siebie bursztynów, jaj ptasich i skamielin napisał *Lithographia Angerburgica sive lapidum et fossilium in districtu Angerburgensi* (I, Kr 1717, II, L 1720), w której uwzględnił pol. nazewnictwo przyr.; na med. i gosp. znaczenie roślin wskazywał w *Flora campana seu Pulsatilla* (L 1720); uznanie uczonych eur. zyskał pracą *Flora Quasimodogenita sive enumeratio aliquot plantarum indigenarum in Prussia* (Gd 1712); jej uzupełnieniem jest *Supplementum Florae Prussicae* (Gd 1726); nazwy roślin podawał w językach łac., pol. i niemieckim.

J. Rostafiński, *Prowincjonalne polskie nazwy roślin XVIII wieku z Prus Książęcych, głównie z rękopisu Andrzeja H.*, Kr 1904; *Altpreuussische Biographie*, Kgb 1936, I 265; E. Sukertowa-Biedrawina, H. „Pliniusz polski” z Węgorzewa, PZ 6(1950) 364-369; tenże, *Karty z dziejów Mazur. Wybór pism*, O 1961, I 113-121; F. Moeller, *Altpreuussisches evangelisches Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, H 1968, 16; A. Wakar, B. Wilamowski, *Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, O 1968; *Indeks biograficzny*, HNP VI 221; Oraciki (III) I 91-92.

Janusz Bazydło

HÉLYOT PIERRE, Trzeci Zakon Regularny, imię zak. Hipolit, ur. 1660 w Paryżu, zm. 5 I 1716 tamże, historyk. Pochodził z rodziny ang. osiadłej we Francji; do zakonu wstąpił 1683 w Paryżu; po święceniach kapł. był m.in. długoletnim sekretarzem prowincjałów i definitoriem prow. (1710-13); po wieloletnich kwerendach krajowych i zagr. (m.in. we Włoszech) opublikował monumentalne dzieło monastologiczne *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires et des congrégations séculières de l'un et de l'autre sexe* (I-V, P 1714-16), kontynuowane przez jego współbrata zak. Maximiliena Bullot (VI-VIII, P 1721, 1838³; skrócone wyd. pt. *Dictionnaire des ordres religieux* I-IV, P 1847-59), z 811 rysunkami osób zak. w ich strojach; pisał także dzieła ascet., m.in. *Idée d'un chrétien mourant* (P 1695, 1705²).

E. d'Alençon, DThC VI 2144-2146; R. Gazeau, *Catholicisme* V 594-595; J. Daoust, NCE VI 1014; I. Noye, DSAM VII 174-175; BBKL II 708-709.

Jerzy Duchniewski

HEMERIA (niezident. miejscowość w eur. części Turcji), bpstwo staroż. w metropolii Edessa w rzym. prowincji Osroene; bpi znani od IV do VI w.; od XIII w. bpstwo tytuł.; bpami tytuł. byli m.in. Kazimierz Benedykt Leżeński, od 1695 bp pomocniczy na Warmii, i Z. → Goliński, 1947-51 bp pomocniczy w Lublinie.

J.M. Fiey, R. Aubert, DHGE XXIII 978-980.

Maria Wójcik

HEMEROLOGION → Martyrologium.

HEMINGWAY ERNEST, ur. 21 VII 1899 w Oak Park (Chicago), zm. 2 VII 1961 w Ketchum (stan Idaho), pisarz.

Po ukończeniu szkoły średniej (1917) podjął pracę dziennikarską w Kansas City, a nast. 1918 jako ochotnik uczestniczył w działaniach wojennych na froncie wł.; ciężko ranny powrócił do Stanów Zjedn.; 1921-27 przebywał w Europie, głównie w Paryżu (tu nawiązał kontakt z międzynarod. cyganeria artyst., m.in. z Gertrudą Stein i Ezrą Poundem); 1927-38 mieszkał w Key West na Florydzie, skąd podróżował do Afryki i Hiszpanii; 1937-38, jako zwolennik republiki, przebywał w Hiszpanii w charakterze korespondenta wojennego; 1941-43 mieszkał na Kubie; 1944-45 brał udział w II wojnie świat. (m.in. w lotach bombowców bryt. i wyzwaniu Paryża); 1959 osiedlił się w Ketchum; 1954 otrzymał nagrodę Nobla.

W twórczości H., o wyraźnie autobiogr. podłożu, najważniejsze miejsce zajmują powieści. *The Sun also Rises* (NY 1926; *Śłońce też wschodzi*, Wwa 1958, 1977³) i *A Farewell to Arms* (NY 1929; *Pożegnanie z bronią*, Wwa 1931, 1975⁵) ukazują przemiany w osobowości powojennej generacji; natomiast w *To Have and Have Not* (NY 1937; *Biedni i bogaci*, Wwa 1938; *Statek śmierci*, Wwa 1939; *Mieć i nie mieć*, Wwa 1958, 1968²) do głosu dochodzi krytyka amer. stosunków społ.; *For Whom the Bell Tolls* (NY 1940; *Komu bije dzwon*, Wwa 1957, 1987¹¹) jest opartą na realiach hiszp. wojny domowej opowieścią o tragicznym losie jednostki występującej przeciw przemocy. Do klasyki noweli amer. weszły opowia-

dania H. zebrane w tomach *In Our Time* (NY 1924), *Men without Women* (NY 1927), *Winner Take Nothing* (NY 1933), a nast. zamieszczone w zbiorze *The Fifth Column and The First Forty-Nine Stories* (NY 1938), zawierającym tytułową sztukę (pol. przekłady opowiadań H. ukazały się w tomach *Śniegi Kilimandżaro*, Wwa 1956, 1958²; *Rogi byka*, Wwa 1961; *Rzeka dwóch serc*, Wwa 1962, 1976⁶; *49 opowiadań*, Wwa 1964, 1974⁴ i *Niepokonany*, Wwa 1967). Najślynniejsze opowiadanie H. *The Old Man and the Sea* (NY 1952; *Stary człowiek i morze*, Wwa 1956, 1978¹²) urasta do rangi przypowieści filoz. głoszącej pochwałę heroicznego postawy wobec świata. H. jest również autorem książek reportażowych i wspomnieniowych *Death in the Afternoon* (NY 1932; *Śmierć po południu*, Wwa 1971), *The Green Hills of Africa* (NY 1935; *Zielone wzgórza Afryki*, Wwa 1959, 1987⁶), *A Moveable Feast* (NY 1964; *Ruchome święto*, Wwa 1966) oraz powieści *Across the River and Into the Trees* (NY 1950; *Za rzekę, w cień drzew*, Wwa 1961, 1966²) *Islands in the Stream* (NY 1970; *Wyspy na Gólsztromie*, Wwa 1973), *The Garden of Eden* (NY 1986; *Rajski ogród*, Wwa 1989).

W swojej aintelektualnej twórczości (brak zainteresowania dla uogólnień i abstrakcji) H. koncentrował się głównie na ukazywaniu prawdy bezpośrednich doznań; poddany ciśnieniu brutalnych wydarzeń (wojna, egzekucja, walka) bohater H. (najczęściej człowiek młody o bogatej skali przeżyć i doświadczeń życiowych) przechodzi od negacji tradycyjnych wartości i prawdy powsz. do afirmacji takich wartości jak honor, odwaga, wierność, lojalność; ten swoisty kodeks postępowania ma go uchronić przed zagrażającą mu pustką duchową, pomóc w odzyskaniu tożsamości, nadać jego życiu sens i porządek. Potwierdzenia swego człowieczeństwa szuka w ciągłej walce, będącej naczelną zasadą jego życia; walka ta wynosząc go ponad przeciętność sprawia, że pokonuje w niej słabość i strach; jest ona także wyrazem tęsknoty do wartości trwałych i nieprzemijających; bohater narzucający sobie wewn. dyscyplinę zdobywa się na poświęcenie (Robert Jordan w *Komu bije dzwon*), odczuwa harmonię w przyrodzie (Santiago w *Starym człowieku i morzu*). Świat powieściowy H., chociaż pozbawiony idei rel. (nie motywują działań bohaterów), sugeruje istnienie utraconej rzeczywistości transcendentnej (przywołanej tu za pomocą sakr. symboliki i poetyckiego liryzmu), kryjącej w sobie najważniejsze dla człowieka prawdy. Twórczość H., jednostronna w prezentowaniu ludzkiego doświadczenia, obrazuje przewyżczanie nihilistycznych postaw przez aktywny stosunek do życia, spełniający się w tworzeniu i obronie human. wartości; ceniona, zwł. za walory stylistyczno-formalne, wywarła wpływ na współcz. literaturę światową.

C. Baker, H. *The Writer as Artist*, Pri 1952, 1972⁴; P. Young, *Ernest H.*, NY 1952, Minneapolis 1966; H. and His Critics. *An International Anthology*, NY 1961; B. Wiśniowski, *William Faulkner, Ernest H., John Steinbeck*, Wwa 1961, 1963², 105-195; J.R. Krzyżanowski, *Ernest H.*, Wwa 1963; L. Gurko, H. and the Pursuit of Heroism, NY 1968; H. w *oczach krytyki światowej*, Wwa 1968; J. Szkap, *Recepcja prozy Ernesta H. w Polsce Ludowej (1945-1965)*, Acta Philologica 1(1968) z. 1, 69-84; C. Baker, *Ernest H. A Life Story*, NY 1969 (*Ernest H. Historia życia*, Wwa 1979); J. Bakker, *Ernest H. The Artist as Man of Action*, As 1972; G. Hily-Mane, *Le style de Ernest H.*, P 1983; J. Meyers, H. A Biography, Lo 1986; E. Rovit, G. Brenner, *Ernest H.*, Bs 1986.

Grzegorz Kramarek

HEMMINGSSEN NIELS, ur. 1513 w Errindlev (wyspa Lolland), zm. 23 V 1600 w Roskilde, teolog protest. zw. *praeceptor Daniae*.

Po studiach w Wittenberdze (uczeń Ph. Melanchtona) został 1543 profesorem języka gr. na uniw. w Kopenhadze, 1545 dialektyki, a 1553 teologii. Zajmował się egzegezą, dogmatyką, etyką i teologią pastoralną; do najważniejszych jego pism należą: *Enchiridion theologicum* (1557) – luterkańska nauka o wieczery Pańskiej, *Catechismi quaestiones* (1560), *Historia Jesu Christi* (1562), *De lege naturae apodictica methodus* (1562), *Demonstratio indubitatae veritatis de Domino Jesu vero Deo et vero homine* (1571) i *Syntagma institutionum christianarum* (1574), które zostały wyd. przez S. Goularta

jako *Opuscula theologica* (G 1586); H. był także autorem (1569) 25 artykułów rel. (H. Roerdam *Danske Kirkelove*, Køb 1886, II 126-128), które musiał podpisywać każdy cudzoziemiec osiedlający się w Danii. W okresie sporów na temat tajemnicy wieczery Pańskiej H. został uznany za kryptokalinistę; pozbawiony 1579 katedry uniw., został duszpaste-rzem w Roskilde.

F. Nielsen, RE VII 659-662; K. Barnekow, *Niels H. teologiska åskådning. En dogmhistorisk studie*, Køb 1940; J.O. Andersen, *Om Niels H. teologi*, Kyrkohistorisk Årsskrift 41(1941) 108-131; E.M. Madsen, *Om Forholdet mellem Niels H. Enchiridion theologicum og Melanctons Loca Communes*, Dansk Teologisk Tidsskrift 5(1942) 137-151, 215-232; tenże, *Niels H. Etik. En idehistorisk studie*, Køb 1946; W. Göbell, RGG III 218; A. Otto, LThK V 228.

Stanisław Józef Koza

HEMPEL CARL GUSTAV, ur. 8 I 1905 w Oranienburgu k. Berlina, filozof, metodolog nauki.

Studiował 1923-30 matematykę, fizykę i filozofię w Getyndze, Heidelbergu, Wiedniu oraz w Berlinie, gdzie 1934 uzyskał doktorat; należał do tzw. grupy berlińskiej – Gesellschaft für empirische (później – wissenschaftliche) Philosophie pokrewnej ideowo Kołu Wiedeńskiemu; do 1937 pracował w Brukseli, a nast. w Stanach Zjedn. na Yale University w New Haven (1948-55), Princeton University (1955-74) oraz od 1977 w Pittsburghu; prowadził wykłady na uniw. Columbia w Nowym Jorku, Harvardzie, Berkeley i w Jerozolimie; był też prezydentem American Philosophical Association.

H. pozostawił prace z zakresu logiki, filozofii matematyki, podstaw psychologii, a zwł. filozofii nauki; formułując teorię uzasadniania (którą aplikował m.in. do analizy dziejów i działań ludzkich), odróżniał dedukcyjno-nomologiczne → wyjaśnienie o charakterze uniwersalnym (obejmujące tradycyjnie rozumiane tłumaczenie przyczynowe; → przyczyna) od statystycznego (→ statystyka), czyli probabilistycznego (prawdopodobieństwa teoria); pozostając pod wpływem → neopozytywizmu, formułował teorię → konfirmacji (odkrył m.in. paradoks konfirmacji, tzw. paradoks kraków), widząc w empirycznej → weryfikacji metodę → testowania hipotezy; wyraźnie jednak liberalizował tezy neopozytywizmu, skoro w miejsce weryfikacyjnego kryterium → znaczenia opowiedział się za tzw. kryterium przekładu; tłumaczył bowiem sensowność zbioru zdań jego przekładalnością na język empirystyczny; odchodząc od dychotomicznych i upraszczających wyróżnień logicznego empiryzmu ukazywał ustąpienie zarówno sensowności zdań, jak i terminów teor. oraz obserwacyjnych; postulował także (w miejsce → fizykalizmu i → operacjonizmu) ich „częstkową interpretację” w kategoriach → systemu; podkreślał również rolę elementów subiektywno-decyzyjnych (zwł. epistemicznej użyteczności) w akceptacji nauk. → teorii (kognitywna teoria decyzji).

H. jest autorem *Geometry and Empirical Science* (w: *Readings in the Philosophical Analysis*, NY 1949, 238-249), *Inductive Inconsistencies* (w: *Logic and Language*, Dordrecht 1962, 128-159), *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science* (NY 1965), *Philosophy of Natural Science* (EC 1966; *Podstawy nauk przyrodniczych*, Wwa 1968), *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science* (w: *Foundations of the Unity of Science*, Ch 1939, 1970², II 651-745), *The Meaning of Theoretical Terms* (w: *Logic, Methodology and Philosophy of Science*, A 1973, IV 367-378), *Formulation and Formalization of Scientific Theories* (w: *The Structure of Scientific Theories*, Urbana 1974, 244-265), *Scientific Rationality. Analytic vs. Pragmatic Perspectives* (w: *Rationality To-Day*, Ot 1979, 46-58), *Turns in the Evolution of the Problem of Induction* (Synthese 46(1981) 389-404), *Valuation and Objectivity in Science* (Boston Studies in the Philosophy of Science 76(1983) 73-100).

R. Carnap, *Logical Foundations of Probability*, Ch 1950, 1951²; W. Dray, *Laws and Explanation in History*, Lo 1957; Z. Hajduk, *Wyjaśniająca funkcja teorii fizykalnej w ujęciu Karola Gustawa H.*, Lb 1968 (mpsBKUL); *Essays in Honor of Carl Gustav H. A Tribute on the Occasion of His 65th Birthday*, Dordrecht 1969; Z. Hajduk, *Carla Gustawa H. model wyjaśnienia probabilistycznego*, SPCh

6(1970) z. 1, 5-40; W. Salmon, *Carl Gustav H. on the Rationality of Science*, JPh 80(1983) 555-562; Z. Hajduk, *O akceptacji teorii empirycznej*, Lb 1984 (bibliogr.).
Zygmunt Hajduk

HEMPEL HELENA, ur. 1846 w Starym Chojnie na Chełmszczyźnie, zm. 20 I 1932 we Lwowie, działaczka społeczno-oświatowa.

Prowadziła 1882-92 wiejską szkołę w Przemiwótkach, znajdująca się na terenie parafii kierowanej przez ks. S. → Stojałowskiego, z którym nawiązała współpracę; początkowo zamieszkała w wydawanych przez niego czasopismach (m.in. „Polska”, „Wieniec”, „Pszczołka”, → „Wieniec-Pszczołka”) opowiadania dla kobiet i dzieci, a nast. była redaktorem tych pism; w czasie uwięzienia ks. Stojałowskiego samodzielnie kierowała redakcjami, które od 1892 znajdowały się w Bielsku i okresowo w Čadcy na Słowacji; uczestniczyła także w działalności polit. ks. Stojałowskiego (zwł. podczas wyborów), za co doznawała szykan ze strony władz zaborczych (m.in. rewizje i oskarżenia o obrazę majestatu ces.); po śmierci ks. Stojałowskiego (1911) do wybuchu I wojny świat. współpracowała z J. Zamorskim, działaczem nar.-demokr., kontynuując działalność redaktorską; z jego inicjatywą wydała odznaczające się dużą wartością dokumentacyjną i ważne dla galic. inicjatyw społ.-polit. *Wspomnienia z życia księdza Stanisława Stojałowskiego* (Kr 1921); działając po wojnie w ruchu esperanckim (→ esperancki ruch katolicki), otrzymała nagrody jako autorka utworów w tym języku i tłumaczka.

F. Kaćki, *Ksiądz Stanisław Stojałowski i jego działalność społeczno-polityczna I*, Lw 1937; Z. Janota Bzowski, *Dzieje rodziny Hemplów*, Wwa 1987; K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, Wwa 1989, I (passim); E. Iwanicka, *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, Wwa 1991, I 172-173.

Stanisław Gajewski

HEMPEL JAN, ur. 3 V 1877 w Prawdzie k. Łukowa, zm. 1937 w Moskwie, działacz robotniczy i spółdzielczy, redaktor, filozof.

Od 1904 był nauczycielem pol. dzieci w Paranie, gdzie redagował pismo „Polak w Brazylii”; ogłosił wówczas *Kazania polskie* (Kurytyba 1907), w których polemizował z ideą Boga osobowego i propagował (pod wpływem F. Nietzschego) teorię „religii wolnej” od wszelkich chrześc. inspiracji (za misję dziejową ludu pol. uważał obalenie chrześcijaństwa); 1908 działał w Bibliotece Pol. w Paryżu, skąd nadsyłał do kraju artykuły propagujące idee → syndykalizmu; w tym czasie napisał *Kazania Piastowe* (Bielsk 1911) o wymowie anty-chrześc.; 1910 redagował w Lublinie „Kurier”; 1911 wstąpił do PPS Lewicy; był współzał. Lubel. Spółdzielni Spożywców (1912) i Związku Robotniczych Stow. Spożywców oraz Warsz. Spółdzielni Mieszkaniowej; od 1918 działał w ruchu spółdzielczym w Warszawie; 1921 został członkiem Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP) i red. „Kultury Robotniczej” oraz „Nowej Kultury”; był też jednym z założycieli Stow. Wolnomysłicieli Pol., współpracując z jego organem „Wolna Myśl”; od 1923 działał wyłącznie w KPRP i był często więziony (m.in. 1930 i 1931); od 1932 przebywał w Moskwie, gdzie redagował lit. czasopismo „Kultura Mas”; na pocz. 1937 został uwięziony i po procesie stracony; 1956 rehabilitowany.

W pracy *Bohatera etyka Ramajany* (Lb 1914) H. polemizował z chrześc. teorią moralności, oskarżając ją o kultuwanie duchowego niewolnictwa; *Socjalizm odrodzony* (Lb 1916) to apoteoza socjalizmu pojmowanego jako nurt etyczny i definitywne odrzucenie elementów idealizmu oraz naturalistycznego mistycyzmu. Ponadto H. jest autorem pracy z filozofii religii *Ewangelie, ich powstanie i znaczenie* (Wwa 1923) oraz *Dziesięcioro przykazań Boskich* (Wwa 1924, 1930³), wyd. razem jako *Ewangelie. Dziesięcioro przykazań* (Wwa 1956, 1959²); w dziełach tych (w porównaniu z wcześniejszymi wypowiedziami) przeszedł od jednostronnej krytyki religii i jej ogólnofiloz. koncepcji do pogłębionej oceny złożonych jej funkcji i próby opisowo-analitycznego jej przedstawienia. Wydawnictwo Lubel. wydało 1961 jego *Listy do siostry*.